

Apibendrinant derėtų pažymėti, kad A. Kensminienės sudarytas bei parengtas sisteminis leidinys *Lietuvių mįslės* yra naujas parankus įrankis tolesniems ne tik mįslių ir tautosakos, bet ir įvairiems kitiems lyginamojo pobūdžio ar tarpdalykiniams tyrimams, o tai, kad mįslių rinkinį jau pastebėjo ir palankiai įvertino plačioji visuomenė, dar labiau pabrėžia jo svarbą, universalumą ir savalaikiškumą.

Jurgita Macijauskaitė-Bonda

DAINŲ PAŠAUKTI: KNYGA
APIE VIENO FOLKLORINIO
ANSAMBLIO GYVENIMĄ

„Folkloras yra tikras, kai nenumarini jo dvasios.“

Aldona Ragevičienė

Pernai pasirodė Ainės Ramonaitės ir Pauliaus Narušio, dviejų aktyvių Vilniaus universiteto folklorinio ansamblio „Ratilio“ senbuvių, iš kelių dešimčių įvairių kartų ansamblių atsiminimų sudaryta knyga¹ yra svarbi ne vien tik šio kolektyvo pusšimčio metų istorijai pažinti. Jau pratarinėje užsimenama, kaip joje „[p]er pasakojimą apie vieną iš seniausių Lietuvoje folkloro ansamblių skleidžiasi ir viso etnokultūrinio judėjimo istorija, ir netgi pačios Lietuvos virsmas iš sovietinės į laisvą valstybę“ (p. 7). Tai išties dar viena proga iš labai arti darsyk išgirsti daugiabalsį pasakojimą apie dainos galias mūsų kelyje į laisvę, šįsyk atsiremiant tik į vienos mažos folklorą puoselėjančios bendruomenės istorines patirtis, atspindėtas šioje knygoje. Vien į tai ir būtų galima koncentruotis ap-

1 *Nuostabus laikas: penki „Ratilio“ gyvenimo dešimtmečiai*, sudarė Ainė Ramonaitė ir Paulius Narušis, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018. – 256 p.

tariant ansamblio, pradėjusio gyvuoti dar 1968 m., kaip ir kitų tuometinio folklorinio judėjimo sambūrių, įnašo prasmingumą mūsų kultūrinės ir tautinės savivokos raidai. Bet kaip tik čia ir sukirba abejonė, ar verta dar kartą narplioti folklorinio (ių) ansamblio (ių) vaidmenį, naujausių tyrimų jau ir taip gerai išstudijuotą tautinės tapatybės horizontuose nuo pat sovietmečio, įskaitant ir Dainuojančią revoliuciją, iki dabar. Taip pat kyla klausimas, kiek būtų prasminga, niekaip neišvengiant pasikartojimų, iš naujo leisti ir į liaudies muzikinės tradicijos persikėlimo istoriją iš kaimo bendruomenės į miesto erdves. Juk pastaraisiais metais jau yra įspūdingai atkurtas įtikinamas folklorinio judėjimo istorinis naratyvas, įtraukęs dainuojančius sambūrius, tarp jų – ir folklorinius ansamblius, kaip pagrindinius šauklus laisvos tautos gyvenimui²; konceptualiai aprašytas ir miesto folklorinis sąjūdis³. Visa tai plačiai referuoja ir į mūsų dėmesio centre esantį ansamblečių atsiminimų rinkinį sudėtos neretai labai jaudinamai ir jautriai išsakytos asmeniškios patirtys. Kaip pastebi ir muzikologė Daiva Vyčnienė, viena iš knygos autorių, „į „Ratilio“ 50 metų istoriją galima žiūrėti kaip į savotišką viso folkloro judėjimo atspindį, kuris rodo ir tam tikras bendras tendencijas“ (p. 16). Ir vis dėlto šį išsilaisvinimo priešaušryje ansamblio veiklos biografų nepaprastais įvykiais⁴

2 Jūratė Kavaliauskaitė, Ainė Ramonaitė. *Sąjūdžio ištakų beiškant: nepaklusniųjų tinklaveiklos galia*, Vilnius: Baltos lankos, 2011; Guntis Šmidchens. *The Power of Song: Nonviolent Culture in the Baltic Singing Revolution*, Seattle, WA: University of Washington Press, 2014 ir kt.

3 Austė Nakienė. *Nuo tradicinės polifonijos iki polifoninės tradicijos: lietuvių muzikos kaita XX–XXI a.*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.

4 Tarp tokių įvykių, kaip vieno iš neužmirštamų, šviesių ir ne vien jo dalyviams brangių prisiminimų,

užpildytą lapą, svariai papildantį sakytinę tautos istoriją, tegu bus leista praversti, paliekant kiekvienam skaitančiam individualiai jį apmąstyti, širdimi pajauti, kaip šį laiką išgyveno d a i n o s p a š a u k t i jame dalyvavusieji.

Tuo tarpu mus sudominusi knyga siūlo kur kas daugiau skaitymo priegijų. Skaityti ją galima iš folklorinės komunikacijos atskaitos taško, kaip pasakojimą apie gūdžių sovietmečiu viešosiose erdvėse su senąja dainų tradicija užsimezgsių daug bendresnio pobūdžio dialogą, kurį galima vertinti kaip visiškai kitokį jos prasitęsimą scenoje įvairiomis naujomis formomis. Nors tai irgi jau gerai žinoma, spėjusi išsiskakinti lietuviškoji folklorizmo kultūra, kurios istorija taip pat apžvelgta ir joje sudėlioti pagrindiniai akcentai, žymintys, kas ir kaip vyksta, kai folklorinė tradicija perimama iš antrų rankų⁵. Kitaip tariant, nepaisant tiek šios bendros naujai atkuriamos muzikavimo dvasios, tiek jo raiškos scenoje, galime stebėti ir patį autentiškos prigimties liaudies dainų modelio renesansą, susekamą net iš ansamblio pasirenkamų teminių koncertinių programų. Knygoje pateiktas tikslus jų sąrašas leidžia susidaryti, atrodytų, jau negrįžtamai nutolusių mūsų protėvių – žemdirbių kultūros žmonių – gyvenimus lydėjusių dainų įvairovės vaizdą. Kaip pavyzdžius užteks nurodyti keletą pagrindinių teminių programų: „Kalendorinės pavasario dainos“, „Kalendoriniai žiemos papročiai“ (1968), „Prieš

.....

skaitome, kaip, vos prasidėjus Sąjūdžiui, ansamblio merginos, kolektyvui vykstant į folkloro festivalį užsienyje, slapta per sieną įsiveža į nuometą įvyniotą trispalvę; vėliau su aukštai iškelta vėliava ratiliečiai žygiuos per šventines eitynes Ženevos gatvėmis, nors ir baimindamiesi bei nujausdami, kuo visa tai gali baigtis (*Nuostabus laikas*, p. 113).

5 Stasys Skrodenis. *Folkloras ir folklorizmas*: moko-moji knyga, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006.

vestuves – po vestuvių“, „Rugys parėjo“ (1969), „Viešės“ (1973), „Lietuvių liaudies baladės“ (1976), „Darbo tautosaka“ (1979), „Bėkie, žirgeli“ (1981), „Mėnuo tėvelis dalelę skyrė“ (1993), „Eisim. Gyvenimo ratas“ (2008), „Žinia, žalnierius, žūtis“ (2015), „Žalnierių pagriūšiu“ (2017) ir kt. (plačiau žr. p. 252–254). Senųjų dainų repertuaro ne nustelbs, o veikiau tik praplės anuomet drąsiu ansamblių sprendimu improvizuojama vėlyvesnio stiliaus dainuojamoji poezija. Galimà ir dar viena patraukli žiūros perspektyva, suteikianti progą pasigilinti, ką buvimas ansamblyje davė jo nariams – ansamblio pradininkams ir juos keitusiems studentų kartoms; ir kodėl vėliau, jau praėjus dviem ar daugiau dešimtmečių po Nepriklausomybės atkūrimo, prie grupės ir toliau entuziastingai jungsis universitete pradėjęs studijuoti jaunimas, jau spėjęs iš anksčiau apšilti kojas įvairiapusėje išsiplėtusio folklorinio judėjimo „pasidainavimų“ aplinkoje⁶. Vos ne visi šioje knygoje įsameninti fragmentai iš vidinio ansamblio gyvenimo liudija, kaip jis įsiterpė, veikė ir keitė pačių autorių asmeninį gyvenimą. Ne vieno skaitytojo dėmesį turėtų patraukti ir folklorinės grupės sceninio kostiumo istorija: nuo iš močiutės skrynios prisitaikytų ar savo rankomis siūtų sijonų iki vadinamojo rekonstruoto

6 Apie vieną nuo sovietmečio veikusių pasidainavimų klubą žr. Liudvikas Giedraitis. „Mūsų buvimas ‘Raskila’“, *Liaudies kultūra*, 1998, Nr. 3, p. 38–42. Įdomu, kaip šiame tekste „Raskilos“ klubo dalyviai skiria dainavimą *sau*, suėjus į būrį, nuo viešojo – dainavimo *kitiems*. „Esminis esą skirtumas tarp ansamblio ir klubo – kad čia žmonės ateina ne tam, kad gerai padainuotų, o – kad gerai jaustųsi“; „[Č]ia sueina artimi dvasia žmonės. Ir ateinama ne ruošti koncertui, o – pabūt“; „[k]lube pajuntamas bendro dainavimo džiaugsmas, praeinamas lyg pradžiamokslis, ir tie, kas pajunta galį daugiau, – išeina į ansamblius. Taip klube esą pabuvojo gal pusė visų Vilniaus ansamblių žmonių“ (*ten pat*, p. 42, 43).

archeologinio kostiumo. Dar kitiems bus be galo įdomu sužinoti, nors gal ir sunku patikėti, koks ilgas kelias nueitas atkuriant ansambliui reikalingus senuosius muzikos instrumentus, kokie meistrai gelbėjo iš šios sudėtingos situacijos (instrumentų tiesiog nebuvo arba jie buvo neįperkami) ir kaip patiems teko praktikuotis meistruojant instrumentus.

Knygos sudarytojai turėjo gerokai pasukti galvą, kad pavyktų daugybės atskirų asmenų pasakojimus – daug kuo neišvengiamai pasikartojančias sakytines istorijas – išskaidyti į stambesnes penkias dalis ir įvairaus turinio patirtis teminiu atžvilgiu suldyti į vientisą kūrybiškai struktūruotą tekstą. Ne mažiau gerai apmąstytas visos ligšiolinės ansamblio biografijos pateikimas matomas net iš knygos turinio. Pirmoje knygos dalyje, pavadinus ją trumpai drūtai „Pradžia“, prisimenama džiugi ir sykiu nerimastinga ansamblio kelio pradžia, pirmieji vieši koncertai, baiminantis sovietinio režimo reakcijos, kurios jiems visgi pavyksta išvengti; netrukus ansamblis sulauks, kaip skelbia kitos pasakojimų dalies skambi antraštė – „Suklestėjimas“, didžiulio publikos pripažinimo; kituose skyriuose skaitytojas irgi bus vedžiojamas po ansamblio gyvenimo įsimintinų įvykių panoramą, kupiną Dainuojančios revoliucijos, pirmųjų ansamblio kelionių už geležinės uždangos, palikusių nepamirštamų įspūdžių gausą; dar vėliau atėjęs „atokvėpio“ metas bus įdomus naujais sumanymais (romansų programa) ir neformalia ansamblių bičiulyste. Jai stiprinti pasitelkiami naujai įsidabartinami senieji bendruomeniniai ir šeimos ritualai, nors jų gaivinimu privačioje aplinkoje kai kurie jaunimo atstovai užsikrėtė tik dalyvaudami ansamblio veikloje. O štai baigiamoji knygos dalis „Branda“, aprašanti pastarųjų metų ansamblio gyvenimo tarpsnį, ne tik

referuoja apie įgyvendintus naujus užmojus – siekimą ansamblio programas, visų pirma dainuojamąsias, praturtinti post-folklorui būdingomis interpretacijomis, bet ir viltingai nukreipia į nesunkiai nuspėjamą šios grupės veiklos ateitį, kaip ir anksčiau, nestokojančią kūrybingumo ir prasmingų ieškojimų. Jų strategai visada buvo ir tebėra reiklus ansamblio meno ir instrumentinės grupės vadovai, dažnai – etnomuzikologai ir jiems prilygstantys šios srities praktikai, vis iš naujo perrikiuojantys kasmet daugiau ar mažiau atsinaujinančią akademinio jaunimo trupę, kiekvienam jos nariui surasdami jo vietą scenoje. Glaustai apžvelgta knyga jau rodo, kad ji galėtų būti puikiausiu tokių tyrimų – kaip vadovas gali keisti ansamblio veidą – šaltiniu. Knygos informacinę, o kartu ir mokslinę vertę didina jos pabaigoje įdėti kruopščiai parengti priedai: „Ratilio“ vadovų, išleistų ansamblio muzikavimo plokštelių (nuo 1980 m.), naujausių elektroninių knygų (2017), muzikinių ir dokumentinių filmų, kuriuos kuriant dalyvavo „Ratilio“, svarbiausių programų, užsienio kelionių ir knygoje naudotų interviu sąrašai. Nepriekaištingai pateikta vaizdinė knygos medžiaga – neperkrauta iliustracijomis (nuotraukomis), nors tokia galimybė tikrai buvo; o kaip žmonės vertino parodytas programas, sužinome ne tik iš ansamblių prisiminimų, bet ir iš knygoje pateikiamų iškart po koncertų anuomet skelbtų recenzijų faksimilių. Jos dokumentiškai patvirtina, kokį didelį publikos (net iš akademinės aplinkos) susidomėjimą sukėlė „Ratilio“, nuo pat pirmųjų pasirodymų scenoje tapęs aktualiu kultūros reiškiniu.

Nebus perdėta teigiant, jog nors šiame rašinyje išsamiai (papunkčiui) nepristatytas knygos *apie nuostabų laiką* turinys, jis vis tiek duoda teisę kalbėti apie ją kaip apie

išskirtinį atvejį tarp visų lig šiol paskelbtų folklorinių ansamblių aprašymų⁷. Išskirtinumo požymių netrūksta ir pačiam ansambliui. Vienas jų – kasmet atsinaujinanti grupės sudėtis. „Ratilio“ yra beveik nesenstantis kolektyvas, išliekantis jaunas per visus penkiasdešimt metų, pritraukdamas vis kitus balsingus pirmakursius, nelyginant stebėtume kadaise kaimo bendruomenėje natūraliai besikeičiančias jaunimo „pamainas“⁸.

Maža to, kaip teigia leidinio parengėjų pakalbinti buvę ansambliciai, ne vienas iš jų, po studijų išsisklaidžiusių po Lietuvą, nepaleido vėjais įgytos patirties ir ėmėsi burti folkloro grupes, ypač dažnai – moksleivių. Pasėta sėkla netruko sudygti... Kitaip sakant, tie, kurie patys džiaugėsi išėję „giluminio folkloro suvokimo mokyklą“, skubėjo gauta patirtimi dalytis su kitais jaunais žmonėmis. Tai dar vienas pliusas šio studentiško ansamblio „verčių skalėje“. Jaunimo folkloriniai ansambliai, susitelkę skleisti perkeliama į sceną mūsų folklorinį paveldą, visada publiką labiau žavės

7 Sąrašas publikacijų, išsamiau pristatančių kurio nors folklorinio ansamblio kūrybinę veiklą, išties kuklus. Nurodyti galėtume tik vieną kitą: Stasė Lovčikaitė. *Linkava: tradicija dabartyje*, Šiauliai: „Šiaurės Lietuvos“ leidykla, 2003 (pateikiama Pakruojo rajono „Linkavos“ etnografinio ansamblio dvidešimties metų gyvavimo istorija); iš dalies prie jų pritaaptų Aušros Zabelienės monografija *Folkloro ansambliai dabartinėje Lietuvoje: etnologinis aspektas* (2010); ne ką dažniau pasirodo ir mažesnės apimties folkloro ansamblių apžvalgos: Daiva Račiūnaitė-Vyčinienė. „Folklorinio ansamblio „VISI“ kelias“, *Liaudies kultūra*, 2001, Nr. 1, p. 55–57; Liudvikas Giedraitis. „‘Ratilio’ daigai“, *Liaudies kultūra*, 2014, Nr. 1, p. 77–93 ir kt.

8 Buvęs ansamblietis (1976–1986) sociologas Vylius Leonavičius irgi pastebės, kad „šia prasme „Ratilio“ struktūriškai buvo tokioj dėkingoj vietoj. Nes kokie nors ten Mokslo akademijos ansamblis ar „Sadauja“ – tai jie ten savų žmonių ratelis. O čia – nuolatinis procesas. Tai dėl to jis šiek tiek išskirtinis“ (*Nuostabus laikas*, p. 57).

nei vyresnių žmonių kolektyvai, – smagiai šokanti jaunystė yra natūralus reginys, autentišku pavidalu reprezentuojantis tiek seną, tiek nelabai seną folklorinę tradiciją. O tęsiant pasvarstymus apie „Ratilio“ savitumą, primintinas dar vienas D. Vyčinienės pastebėjimas, kad „naujų vėjų vis įneša ir protarpiais besikeičiantys vadovai“ (p. 10). Ir iš tikrųjų, kaip tik vadovų pasirinkami nauji repertuarai bei su jais siejami vis kiti tikslai ir neleido ansambliui gyventi rutiniškai, tenkinantis jau esamu koncertiniu įdirbiu, nuolat skatino judėti pirmyn, o kartu tarytum savaime vis iš naujo kurti savo dinamiškai kintantį įvaizdį. Šių eilučių autorei, gal labiau iš profesinės pareigos, pasirodė įdomu įsiklausyti į pasakojimus kaip tik šiuo aspektu, stebint, kaip steigėsi ir plėtojosi folklorizmo procesas per vieno ansamblio, bet kelių vadovų inicijuotą kūrybinę veiklą, kurią gražiai praskleidžia tiek naujų sumanymų autoriai, tiek jų vykdytojai.

Štai A. Ragevičienės, ansamblio įkūrėjos, pagrindinis rūpestis buvęs kaip nors įveikti „daugelį tuomet gyvavusių politizuotos kultūros stereotipų“, parodyti „liaudies dainas autentišku jų pavidalu“ ir leisti scenoje šnekėti iš namų atsinešta kalba (tarme) taip, kad žiūrovas patikėtų, kokį savo dvasinį paveldą esame pamiršę ar šiaip nurašę. Nors apsispręsti, ar išdrįsti žengti scenoje senojo kultūros paveldo link, net pačiai būsimai vadovei (pagal profesiją – chorinio dirigavimo specialistei) baigiantis XX a. septintajam dešimtmečiui nebuvo paprasta. Ji prisimena:

Po kelių mėnesių dvejojimo pasiryžtu: reikia kurti sovietmečio dusinamame Vilniuje autentiškos dainos ansamblį. Tūkstantmečių paveldą šiandien kvaila skirstyti į kaimišką – kaimui ir miestišką – miestui. Bet – dvejonė: ar scena tiks autentiškai dainai. Mintyse naiviai žeminu sceną bent po 10 centimetrų, kol jos nebelieka... Kita

vertus, gal svarbiausia, kaip ir ką tu darai scenoje. Juk dailininko ar skulptoriaus darbai nebūtinai turi būti galerijoje. Gal jie gražiau, įtaigiau atrodo medyje ar pievoje... (p. 24).

Šiandien mums sunku ir suprasti, kaip anuomet buvo sudėtinga įvesti į sceną ir nuo autentiško dainavimo neatskiriamą tarmių šnekėjimą. Kokio gilaus kultūros supratimo ir kiek drąsos vadovės turėta akinti talentingus *pasakorius*, įvairių tarmių atstovus, per koncertus spontaniškai improvizuoti savo pasakojimus tarmiškai. Ansamblių liudijimu, tai vyko jiems gerai pažįstamu laiku, kai „*kultūringas galėjai būti tik kalbėdamas bendrine kalba*, todėl viešai prabilti tarmiškai buvo nemenkas iššūkis⁹. Neatsitiktinai kai kuriuose atsiminimuose prasi-tariama apie nuščiuvusią publiką ir jaudinančią tylą pasibaigus pasirodymui. Įdomu, kad rengiant knygą, kai viename interviu žemaitiškai prašneks žemaitė Loreta Sungailienė ir pusiau žemaitė Ainė Ramonaitė, kalbėdamos jau apie vėlyvąjį ansamblio laikotarpį (nuo 1995 iki 2005 m.), abi pasidžiaugs, kad joms malonu šitai kalbėtis, ir kaip to įrodymą šio įrašo pradžią publikacijoje ir paliks žemaitiškai išsifruotą...

Kai vėliau, 1973 m., Aldoną Ragevičienę pakeis žinoma muzikologė Laima Burkšaitienė, bus pradėtos giedoti sutartinės ir apskritai ansamblio veidas įgys naujų bruožų: kitaip bus „formuojama dainavimo stilistika – nerėkminga, labiau kamerinė, atskleidžianti melodijos subtilybes“ (p. 13), labiau palaikoma re-

9 Dėl to bus sulaukta net vieno kritiško ir pikto atsiliepimo. Jurgio Dovydaičio laiške (1970.10.22) A. Ragevičienei priekaištaujama dėl studentų šnekėjimo įvairiomis tarmėmis scenoje, nes tuo *paniekinama mūsų ilgus amžius kurtoji literatūrinė kalba; gaivinamieji papročiai, liaudies kūryba visuomenei teiktina tik literatūrine* – sektina kalba (*Nuostabus laikas*, p. 40; knygoje visas laiškas skelbiamas iš „Ratilio“ archyvo).

gioninio dainavimo tradicija, „kad tik žemaitės dainuotų žemaitiškai, aukštaitės – aukštaitiškai ir panašiai“ (p. 52). Iki šiol iš ansamblių atminties neišsityrė su šia vadove 1976 m. parengta įspūdinga, anuomet labai originaliai nuskambėjusi baladžių programa. Tais pačiais metais prie ansamblio vairo stojus jaunai ir energingai muzikologei Zitai Kelmickaitei, kolektyvas sulauks savosios žvaigždės valandos, tapdamas reprezentacine folkloro grupe, visų pa-geidaujama, aktyviai koncertuojančia Lietuvoje ir ypač dažnai – užsienyje. Šis laikas knygos puslapiuose apibendrinamas kaip „suklestėjimas“, tokį jį prisimena ir tuomet lankiusieji ansamblį. Naujoji vadovė įveda griežtą tvarką: žiūrovas scenoje turi matyti ne statišką vaizdą – jo dėmesį turi priklausyti gyvas ir prasmingas sceninis vyksmas. Kaip jį sekdavosi *režisūriškai* sukurti Zitai Kelmickaitei ir instrumentinei grupei vadovavusiam Arvydui Karaškai „Ratilio“ pasirodymuose, galime spręsti iš Norberto Vėliaus ir Kazio Grigo recenzijos, po vieno premjerinio koncerto paskelbtos laikraštyje *Literatūra ir menas* (1979, gruodž. 29). Cituojame jos įžangos fragmentą:

Skamba kiek prislopintas, nuoširdus liaudies dainininkės A. Staknienės balsas. Scenoje, tarsi muziejuje, kabo tautiniai drabužiai. Virš jų tyli varpai ir skambalai... Tokiu simbolišku vaizdu prasideda universiteto aktų salėje VVU folklorinio ansamblio naujoji programa „Darbo tautosaka“. Į sceną tyliai dainuodamos viena po kitos sueina kasdieniškai apsirengusios merginos ir pa-ima tuos šventiškus drabužius. Skardi daudyčių sutartinė lyg iš miego pabudina varpus, skambalus, skrabalus ir visokias kitokias tarškynes, kurių garsai uraganu užplūsta salę. Ir tada prasideda tas spalvingas liaudies dainų, šokių ir pasakojimų fejerverkas <...>. O visą šią tiek žanriniu, tiek ritminiu bei intonaciniu požiūriu įvairialypę medžiagą, kuri scenoje derinama daugiausia kontrasto principu, jungia vieninga darbo tematika (iš p. 65 įdėtos recenzijos faksimilės).

Daug dėmesio skirta vis dar popras-
 tiems scenos kostiumams. Zitos rūpes-
 čiu ansambličiai netrukus vilkės jau itin
 puošniais tautiniais drabužiais, nepažeid-
 džiančiais jų istorinės regioninės auten-
 tikos. Išėjusieji „Kelmickaitės mokyklą“
 kalba apie vadovės nepaprastą aktyvumą
 ir to paties reikalavimą iš kitų, prisimena
 spalvingus, ne visada švelnius jos komen-
 tarus ir kartu pabrėžia vadovavimo profe-
 sionalumą, gebėjimą parengti vis naujas
 programas (net dešimt!), rodytas didelėse
 salėse, į kurias žiūrovai plūsdavo minio-
 mis; antai vienąsyk per „daug šurmilio
 sukėlusios“ programos „Atajoja svoteliai“
 premjerą (1983) salėje netelpanti publika
 išlaužė Jaunimo teatro duris ir, sumetusi
 ant grindų prie rūbinės paltus, sugarmėjo
 vidun (p. 68). Repertuarą siekta pajvairinti
 nauja, pačių studentų parsivežama iš vado-
 vės organizuojamų ansamblio ekspedicijų
 medžiaga¹⁰. Ši daugeliui dalyvių nauja pa-
 tirtis ypač gyvai atspindima prisiminimuose.
 Su seniausiu dainų sluoksniu, kuriame
 archajiškumu išsiskiria sutartinės, ratilie-
 čiai paprastai susipažįsta repetuodami va-
 dovių siūlomą repertuarą (susigrąžintą iš
 archyvų, spausdintų šaltinių), o dabar per
 ekspedicijas, bendraudami paprastai su
 garbaus amžiaus talentingais ir ypač geros
 atminties liaudies dainų atlikėjais, jie patys
 atranda ne tik tų pačių kūrinių kitokius va-
 riantus, bet ir visiškai jiems dar nežinomas
 dainas. Tarp jų užfiksuoja ir daug sąmyšio
 sukėlusių romanų, iš pradžių vadovės Zi-
 tos net draustų užrašinėti kaip menkaver-

tės vėlyvosios liaudies poezijos (anuomet
 akademinėje erdvėje laikytasi tebegalioju-
 sio vien senojo stiliaus dainų autoriteto).
 Pasak ansambličio Vytauto V. Landsber-
 gio, jis su bendraminčiais ir įkalbės vadovę
 pirmą kartą surengti viešą romanų vaka-
 rą, o išgirdus publikos ovacijas, dar kartą
 įsitikins, koks tai įdomus – „teatriškas“,
 „kinematografiškas“ – žanras. Nūnai retas
 kas bepasakytų, kad kelią dabar pamėgtų
 romanų sklaidai praskynė „Ratilio“, prieš
 gerų pora dešimtmečių dar smarkiai dėl
 jų rizikavęs savo reputacija. Pirmeiviai jie
 buvo ir įsiverždami į pasaulį seniai pa-
 žįstamas „folkroko, etnoroko, *world music*“
 erdves, koncertuodami su „Antimi“, jos
 lyderiu Algirdu Kaušpėdu, kaip prisimena
 tuometinis „Ratilio“ instrumentinės gru-
 pės vadovas kompozitorius, muzikantas,
 etnologas Algirdas Klova, steigęs ir ku-
 ravęs šio novatoriško muzikinio reiškinių
 pristatymą. Ilgainiui, lekiant metams, an-
 sambyje naujų iniciatyvų tarsi ims mažėti,
 ankstesnis azartas aprims. Knygos sudary-
 tojai čia įžiūrės „atokvėpio“ metą, nors tai
 laikas irgi su gausybe „išvažiuojamųjų pro-
 gramų“, šiaip pasibuvimų, pavakarojimų, o
 retsykiais ir su religinių giesmių giedojimu.
 O kaip Jurga ir Tomas Sadauskai linksmai
 pasakoja, jiems netikėtai teko ragauti „*knai-
 pės* muzikanto duonos“ smuklėje „Marce-
 liukės klėtis“, kur ūždavo giminių, jubiliejų
 baliai ir kur reikėjo ne ratilietiško, o šiaip
 tuo laiku žmonių pamėgto užstalės reper-
 tuaro su smagia pašokti muzikėle (p. 149).

Dar vienas, jau esamasis ansamblio
 etapas prasideda 2007 m. su dabartinės
 vadovės Mildos Ričkutės, prieš tai porą
 metų vadovavusios „Ratilio“ instrumen-
 tinei grupei, atėjimu. Ją beveik netyčia
 prisipratino ankstesnioji ansamblio lyderė
 Zita, vėliau supratusi, kad ansamblio va-
 džias perduoda į patikimas rankas. Iš pa-
 teiktų interviu tiek su pačia Milda, tiek su

10 Ilgainiui ansamblių išvykos rinkti tautosakos bus
 įprasta jų veiklos dalis, jau esama ir šios medžiagos
 publikacijų: *Tautosakinių ir instrumentologinių eks-
 pedicijų keliai: Vytauto Didžiojo universiteto folklo-
 ro ansamblio „Linago“ 1994–2015 m. ekspedicijose
 užrašyta tradicinė lietuvių instrumentinė ir vokalinė
 muzika*, Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, moks-
 lo ir švietimo centras, 2017.

jos vadovaujamos komandos nariais galime suprasti, kad ji, kaip praktikė, nepalaukia ieškoti būdų, kaip šiuolaikiškai kuo patraukliau pristatyti seniausią folklorinį paveldą, jai patinka dirbti su jaunimu, ji moka pastebėti kiekvieną naujoką, paisyti ir gerbti jo gebėjimus, kad ir kokie jie būtų, įtraukiant jį į bendrą veiklą, kad šis pasijustų „iš karto savo vietoj“. Pati savarankiškai išmokusi groti įvairiais muzikos instrumentais, tuo užkrečia ir jaunimą, kuris labai vertina visas vadovės iniciatyvas bandyti šiuolaikiškai improvizuoti, „lanksčiau pažiūrėti į tradiciją“, į senąjį dainų paveldą ar įgyvendintą svajonę, kad sutartininkės galėtų vilkėti kiekvienai iš jų priderintu archeologiniu kostiumu. Būdami su ja ansambliciai išmoko patys atsakyti už pasirodymų kokybę, nes vadovė Milda niekada neina į sceną, jos dažnai nebūna ir tarp žiūrovų. Toks „kontrolės“ nebuvimas ugdo ansamblio pasitikėjimą savimi ir telkia kolektyvą; šia tema diskutuojant knygos sumanytoja ir pagrindinė interviu organizatorė A. Ramonaitė viename jų užsimins, kad jie, dabartiniai ansambliciai, dar nėra iki galo perpratę tokios vadovės laikysenos, kad *dar gerai neįvertina tos laisvės, kurią dabar gauna* (p. 195). Žvelgiant iš šalies iš šių lig šiol nepatirtą per visą ilgą ansamblio kūrybinę kelionę susiklausymą neleidžiant numarinti folklorinės atminties, peršasi paprasta išvada: ansamblis dabar ne šiaip yra populiarus, bet iš tiesų jau pasiekęs savo brandą.

Knygoje folkloriniai ansambliai neatitiktinai traktuojami ir kaip „tam tikros mažosios bendruomenės“. „Ratilio“ atvejis šią traktuotę pagrindžia ir vidiniu kolektyvo gyvenimu, vienijamu ne tik bendro požiūrio į etninę kultūrą, ypač į folklorą. Ankstesniųjų „Ratilio“ kartų atstovai yra įsitikinę, jog per dainas užsimezgę ryšiai nenutrūksta net jiems išsivaikščiojus

kas sau baigus universitetą. Viena 1974–1978 m. lankiusi „Ratilio“ ansamblietė, dabar vadovaujanti dviem folkloriniams ansambliams, su ypatingu patosu kalba apie dainuojant užgimusią bičiulystę:

[M]es dainuodavome ne tam, kad kiti girdėtų, o patys dėl savęs. Tarsi per dainą išreikšdavome meilę vieni kitiems. Mūsų ryšys ir meilė ėjo būtent per dainavimą. Vienąkart susitinku Antaną iš ansamblio po kiek laiko. Buvo festivalis, aš su savo studentais, o jis su savo ansambliu. Ir aš visai netikėtai uždainuoju vieną dainą iš to mūsų jaunystės repertuaro. Ir šaukiu: „Antanai, aš čia tavo garbei tą dainą dainuoju! Kaip aš tave myliu!“ O jis sako: „Bet kaip aš tave myliu!“ Tai va, kaip toj senojoje tradicijoje – vyro ir moters santykiai išlieka broliški-seseriški. Taip ir būdavo: mes galėjome miegoti vieni šalia kitų – taip vieni kitais pasitikėjome, tarp mūsų buvo toks nuoširdumas ir būtent ta meilė per dainą... Taip buvo išdainuoti brolystės-seserystės, lietuviybės, stiprybės, draugystės ryšiai... Dainavimas yra pats subtiliausias jungties būdas. Niekas subtiliau žmonių nesujungia, nesuriša. Mes, kurie patyrėm Sąjūdžio mitingus, žinom, ką reiškia, kai šimtas tūkstančių žmonių dainuoja dainą ir yra sujungti tokio nuostabiausio ryšio (p. 52–53).

Tuo tarpu vėlesnių laikų ratiliečiai, be dainavimo, ir dar kitaip įteisins savo bendruomeniškumą, pagal savo laiko diktuojamas madas: ištekančios merginos rengs mergvakarius, ištekėjusios ansamblietės bursis į jaunų mamų klubus. Beje, folkloristo Gunčio Šmidcheno liudijimu, „per ansamblio 23 metų istoriją iš maždaug 250 dalyvių susituokė 19 porų – reiškia, tai buvo tikra bendruomenė, gyvas kaimas, kur kasmet švenčia vestuves, o ne tik kažkokia miestiečių dainų atlikimo organizacija“ (p. 18). O kalbant apie mergvakarį, iš tikrųjų bus pasiimama tik jo idėja, o visa kita paliekama vaizduotės žaismui (plačiau žr. p. 164–167). Nepaisant to, tai daroma labai sąmoningai, suvokiant, kad senoji

šios tradicijos forma nebetinka net folkloro persmelktoje „aplinkoje, kuri yra jau visiškai potradicinė“. Mokslinis diskursas patvirtina tokių pasirinkimų prasmingumą, kai reikšmingą tautinį paveldą, jo kurias nors jau prarastas papročių ar kitos elgsenos (pavyzdžiui, dainavimo) kultūrinės situacijas, siekiama aktualinti.

Tradicija yra veiklos motyvų ir būdų tinklas, o ne senovinių daiktų, melodijų ar ornamentų rinkiniai. Tradicijos nėra išorėje, jos nėra fonduose, kataloguose ar ekspozicijose, ji yra ne saugojimo ir tyrimo *objektas*, bet *priežastis* tirti ir saugoti tuos artimus dalykus, kurių darnos principą atpažįstame kaip savą. Tradicija yra niekur nedingusi laiko patirtis, o ne praeities liekanos. Tai suvokus, tampa aišku, kad ta pati priežastis mus ragina ir saugoti, ir tirti, ir mėginti iš naujo kurti, kurti kartojant; savo ruožtu tokiam kartojimui būdingas ir interpretavimas, ir kvestionavimas, ir – vėlgi – tyrimas (tokiuose kūrybos procesuose tiriame save kaip medžiagą).¹¹

Kai vos ne vienu prisėdimu perskaitai jau pusšimtį metų gyvuojančio folklorinio ansamblio istorijos knygą, matyt, ne vieną apima be galo malonus, nors ir nelengvai nusakomas jausmas, tarsi būtum išgyvenęs aprašomą laiką ir įvykius drauge su pasakotojais. Tai dar vienas leidinio sudarytojų nuopelnas (gal nedaug bus prašauta teigiant, jog didžiausia darbų našta gulė ant A. Ramonaitės pečių), kad ši knyga nevirstų „vien tik ansamblio nariams įdomiu atsiminimų rinkiniu“ (p. 7). Ji tikrai bus skaitoma. Ir ne tiek dėl ansamblio svaraus įnašo reikšmės reanimuojant, Giedrės Šmitienės žodžiais tariant, „dainavimą kaip terpę ir buvimo būdą“. Gal kalbėjimas apie „nuostabų laiką“ dainų apsuptyje mums liudija ir iš daug seniau

einantį, jaunose kartose atgijusį stiprų prisirišimą prie jų, kiekvienai kartai vis kitaip brangų; iš istorinės patirties žinome, kad jos reikalingos ne tik džiugiomis akimirkomis, bet padeda išgyventi sunkiausiais momentais. Kaip pirmaisiais Atgimimo metais poetas Marcelijus Martinaitis, atsiminęs savo paauglystėje, dramatiško Lietuvosai laiku – pirmaisiais pokario metais, slapčiomis, negarsiai skambėjusias partizanų ir kitas dainas, kalbės, tarsi būtų neįsivaizdavęs gyvenimo be jų:

Niekada tiek dainų negirdėjau, kaip kruvinais pokario metais. Dabar vėl girdžiu tas dainas per radiją, mitinguose, susibūrimuose, gatvių eitynėse, lyg būtų grįžusi vaikystė, jos patamsiai, kuriuose stovėdavo apsikabinę vyrai ir dainuodavo, o mes verkdavome. Gal nesuklysiu sakydamas, kad mano kartos žmonėms tos dainos ir dainavimai daugiausiai įdavė arba davė.¹²

Kaip bežvelgtume į „Ratilio“ per keletą dešimtmečių nueitą kelią, jo kūrybinės veiklos epicentre visą laiką karaliavo liaudies daina. Belieka pakviesti skaitytojus patikrinti, ar ne ji ir ansambliėčiams bus „daugiausia įdavusi“.

Bronė Stundžienė

11 Jurga Jonutytė. „Kartotė: tradicijos sąvokos matas ir pamatas“, *Tautosakos darbai*, 2010, t. XXXIX, p. 47–48.

12 Marcelijus Martinaitis. *Papirusai iš mirusiųjų kapų: atgimimo ir vilties knyga, 1988–1991*: publicistika, Vilnius: Lietuvos rašytojų s-gos I-kla, 1992, p. 45.